

novi “razlog” za opstanak NATO-a, osramotio Europu te je time spriječio da učini ozbiljniju štetu američkim ekonomskim, političkim i sigurnosnim interesima. Ti su ciljevi, a ne spašavanje bosansko-hercegovačkih naroda, bili glavni motiv američkog intervencionizma na Balkanu.

Gibbsova knjiga predstavlja izvrstan, originalan i uvjerljiv argument koji relativizira dosadašnje interpretacije i postavlja im alternativu. Prevoditelj je obavio odličan posao, ali knjigu bi bilo još lakše čitati da je korektura i redakтура bila bolja. Knjigu Davida Gibbsa *Humanitarno razaranje Jugoslavije* preporučujemo svima koji žele uravnoteženije i argumentiranije raspravljati o uzrocima i posljedicama jugoslavenske krize i ratova u 1990-ima.

*Dejan Jović
Fakultet političkih znanosti,
Sveučilište u Zagrebu*

Prikaz

Peter Wehner & Arthur C. Brooks
**Wealth & Justice. The Morality
of Democratic Capitalism**

AEI Press, Washington, 2011, 97 str.

Ova knjižica zavređuje pažnju jer iskazuje *credo* neokonzervativne politike kakvu su provodile administracije predsjednika Reagana te oca i sina Busha. Ona je ujedno i poziv na neprihvatanje alternativa republikanskoj ideologiji. Peter Wehner, jedan od njezinih suautora, bio je blizak suradnik

sve trojice navedenih predsjednika. Sasvim u skladu s očekivanjima kakva imamo od pisaca govora američkih predsjednika, knjiga je pisana jednostavnim i jasnim jezikom i odiše vjerom u nepobitnu točnost iznesenih stajališta o superiornosti američkog kapitalizma u odnosu na sve druge zamislive ekonomske i društvene sustave.

Autori polaze od opisa različitih shvaćanja ljudske prirode. “Model ljudske prirode koji netko prihvati vodit će i oblikovati sve ostalo, od ekonomskog sustava koji netko prigrlji (slobodno tržište nasuprot socijalizmu) do političkog sustava koji netko podupire (demokracija nasuprot ‘diktaturi proletarijata’)” (7). Prema shvaćanju francuskih prosvjetitelja i lidera Francuske revolucije, ljudska priroda nije fiksna, usavršiva je i moguće ju je oblikovati u skladu sa zamisljima arhitekata društvenog sustava. U plejadu zagovornika takvog koncepta spadaju Rousseau, Saint-Simon, Fourier, Owen i Marx. “Ti teoretičari sanjali su o zajedničarskom društvu oslobođenom privatnog vlasništva i slobodnom od ljudske nejednakosti” (2). Thomas Hobbes pak zagovornik je shvaćanja da je ljudska priroda neiskorjenjivo sebična i surova te da se neizbježnom ratu svih protiv svijuju u prirodnom stanju može doskočiti jedino apsolutnom vlašću Levijatana. I, napokon, treće, kompromisno rješenje iznašli su pisci američkog Ustava. Oni su znali “da ljudi nisu anđeli i da nikad neće postati anđeli. Oni su umjesto toga vjerovali da je ljudska priroda pomiješana, kombinacija vrline i poroka, plemenitosti i pokvarenosti. Ljudi su se kolebali između razuma i strasti, bili su sposobni za samoupravu, ali im se nije trebala povjeriti apsolutna vlast. Pretpostavka utemeljitelja bila je da se u svakom ljudskom srcu, kod različitih pojedinaca

uzetih zasebno, natječu katkad proturječni moralni poticaji i struje” (3).

Zanimljivo je, dakle, da Wehner i Brooks smatraju da Hobbesovo učenje nije utjecalo na oblikovanje američke ideologije, a Locke – kojega neki autori, poput Paula L. Nevinsa, smatraju filozofom koji je presudno utjecao na formiranje američke svijesti – uopće ne spominju. Škotske prosvjetitelje Humea, Smitha i Hutchinsona navode kao filozofe na koje je utjecalo razmišljanje utemeljitelja američke republike. Jedino što je u idejnom smislu tijekom povijesti prethodilo Amerikancima bilo je Sveto pismo. Očito, Wehner i Brooks prešutno prihvaćaju zamisao o američkoj izuzetnosti i o mesijanskoj ulozi Amerike u svjetskoj povijesti. Nakon što su veherentno kritizirali komunistički bezbožni materijalizam i obogotvorenje državnih rukovodilaca koji su imali apsolutnu vlast (ne smatrajući potrebnim spomenuti da je tim obogotvorenjem komunističkih vlastodržaca, zapravo, iznevjereno deklarativno zauzimanje izvornog marksizma za ukidanje države), ipak su se suzdržali od iznošenja tvrdnje da je Amerika Božja država na Zemlji: “Mi ne izričemo preuzetnu tvrdnju da je Bog sklon kapitalizmu; mi jednostavno vjerujemo da su mnogi biblijski ciljevi unaprijeđeni kroz kapitalizam znatno bolje nego kroz bilo koju od njegovih alternativa” (29).

Marx je, kako su to lapidarno sročili Wehner i Brooks, “zamislio svijet s blagodatima kapitalizma, ali bez njegovih troškova” (17). Budući da takvo što nije moguće i da je cijela zamisao bila zasnovana na pogrešnom razumijevanju ljudske prirode, to jest na pretpostavci da je moguće uspostaviti pravedno društvo bez privatnog vlasništva, taj je projekt bio osuđen na propast.

“Komunizam je, a ne kapitalizam, doveo do urušavanja društava, slabljenja životnih društvenih institucija, do neobuzdane korupcije i represije” (17). Čak i nakon što su upozorili na sve nezamislivo brojne Maoove, Staljinove i Pol Potove žrtve, autori su – kao da ne vjeruju da te grozne posljedice komunističke tiranije i pogrešnog razumijevanja ljudske prirode same po sebi objašnjavaju pobjedu kapitalizma – ipak posegnuli za dodatnim objašnjenjima. Negativne posljedice industrijske revolucije, odnosno prvobitne akumulacije kapitala, primorale su vlasti kapitalističkih zemalja da poduzmu niz mjera radi poboljšanja uvjeta života radnika kako ne bi bili motivirani za revolucionarni angažman. “To je praktično značilo izgradnju mreže socijalne sigurnosti u obliku zdravstvenog osiguranja te osiguranja od nesreće, nesposobnosti, starosti i nezaposlenosti. To je značilo da je država počela regulirati uvjete tvorničkoga rada. I to je značilo da je vlada bila odgovorna za slamanje koncentracije moći trustova i monopola” (20). Time su, dakako, neizravno priznali da kapitalizam bez odgovarajućeg zakonodavnog okvira koji je bio posljedica političkog djelovanja socijalno-liberalnih i socijaldemokratskih aktivista, dakle njihovih ideoloških protivnika, sam po sebi ne jamči automatsko postizanje blagostanja za sve te da stvara brojne gubitnike.

Sve su komunističke države diktatorske, točno konstatiraju autori. Ali su propustili primijetiti da nijedna socijaldemokratska vlast nije nedemokratska ni diktatorska. Za njih je socijaldemokracija današnji glavni zapadni protivnik kapitalizma. “Jedna od najvećih opasnosti socijaldemokracije jest ta da država stvara ovisnost među građanstvom. To, zauzvrat, stvara pasivnost

i nemar, umanjuje inicijativu pojedinca i isušuje poduzetničku energiju” (33). Stoga je ideologija slobodnog tržišta jedini ekonomski recept koji jamči daljnji prosperitet zapadnih društava i uspon siromašnih zemalja. Da bi istaknuli razliku između ostvarenja američkog kapitalizma i strahota u kojima žive ljudi lišeni tih blagodati, uspoređuju demografske i ekonomske podatke Amerike i zemalja subsaharske Afrike. U tim zemljama živi se loše jer njihove vlasti nisu prihvatile američki model ekonomske i društvene organizacije. No ne donose nikakve usporedbe s kapitalističkim zemljama koje provode drukčije ekonomske i socijalne politike nego SAD, a njihovi građani žive sigurnije i bolje nego većina Amerikanaca, kao što je to slučaj s Norveškom, Švedskom, Finskom, Danskom, Njemačkom, Kanadom i Australijom.

Wehner i Brooks dosljedno odbacuju ideju velike države koja se brine o građanima. Umjesto da država bude dadilja svojim građanima, oni trebaju imati pravo slobodnog djelovanja u privatnoj sferi koja je izvan dosega države. To se ponajprije odnosi na vjeru i na obitelj kao trajne generatore pouzdanih moralnih vrednota koje, u konačnici, sprečavaju da se tržišno nadmetanje sebičnih pojedinaca pretvori u trajnu dominaciju jačih i privilegiranih. “Ostvarenje našeg vlastitog dobra može unaprijediti zajedničko dobro. Štoviše, unapređenje zajedničkog dobra može unaprijediti naše vlastito dobro, što je poznato svakom kršćaninu” (5). Slobodno tržište ide ruku pod ruku s najvažnijom od svih sloboda: slobodom vjeroispovijesti, pravom da svatko slavi Boga slobodno i bez prisile. Prema tome, “nije slučajno što je religija stavljena izvan zakona u društvima

u kojima je država svemoćna, gdje država postaje zamjena za Boga” (31).

Neupućen čitatelj mogao bi pomisliti da su Ameriku stvorili bjegunci od ateističke države koja im je branila da budu vjernici. A zapravo, oni su pobjegli pred feudalnom državom koja im je uz socijalni status stečen rođenjem propisivala i vjeru. Pojednostavljeno rečeno, europski iseljenici tražili su slobodu od feudalizma i katoličanstva. Wehner i Brooks tu povijesnu činjenicu prešućuju, kao što prešućuju i činjenicu da postoje zemlje – od kojih su neke najbliže saveznice Amerike – u kojima nepoštivanje propisane državne religije povlači najozbiljnije moguće posljedice. Nasuprot dojamu koji se stječe čitanjem ove knjige, da je povijest obilježena sukobima vjernika i ateističke države, ona je u daleko većoj mjeri obilježena sukobima između različitih religija, a europski Tridesetogodišnji rat u prvoj polovini 17. stoljeća jedan je od takvih sukoba s dalekosežnim posljedicama za definiranje uloge države na domaćem i međunarodnom planu.

Kršćanske moralne vrijednosti smatraju se dostatnim korektivom mogućih negativnih posljedica ostvarivanja nesputanih sebičnih interesa za stjecanjem što je moguće većeg bogatstva. Ali na te su se vrijednosti pozivali i zagovornici slobodnog tržišta, poput Wehnera i Brooksa, kao i zagovornici pravedne raspodjele društvenog bogatstva, dakle njihovi ideološki protivnici. Zagovornici oslobođanja robova i njihovi protivnici nalazili su u Svetom pismu potvrdu svojih uvjerenja. Izbornu pravo na slobodu vjeroispovijesti ni američke ni europske protestante nije lišilo potrebe da, po uzoru na Katoličku crkvu koja je u tome nedostižno prednjačila, histerično progone vještice. Duboka predanost vjeri

američkih civilizatora nije spriječila genocid američkih Indijanaca, nego ga je, najvjerojatnije, pospješila. Stoga se teza da su njihova privatna kršćanska religijska uvjerenja dostatan korektiv mogućih društveno nepoželjnih i moralno problematičnih posljedica koristoljublja poduzetnih pojedinaca ne čini dostatno uvjerljivom. A još je manje uvjerljiv pokušaj pisca predgovora knjizi Philipa Jenkinsa da posvemašnju bijedu Indijanaca u rezervatima tijekom većeg dijela 20. stoljeća sagleda samo kao posljedicu navodnog socijalističkog uređenja u kojem su živjeli. Vlada im je, rukovođena "nostalgičnom vizijom zajedničarskog društva slobodnog od pohlepe ili iskorištavanja" (xvii), uskratila mogućnost da sudjeluju u kapitalističkom prosperitetu jer "nijedan pojedinac nije mogao steći ili prodati imovinu rezervata i zbog toga nije mogao dobiti kredit" (xvii). Jenkins ne pita u ime kojih su vrednota Indijanci uopće stjerani u rezervate i u ime čega im je u ranijim razdobljima bilo onemogućeno čak i sudjelovanje u utrkama za stjecanje vlasništva nad parcelama na teritoriju koji je do dolaska kršćanskih Europljana u cijelosti pripadao njima. Isti oni kršćani koji su za sebe izborili slobodu vjeroispovijesti, slobodu stjecanja vlasništva i njegovu zakonsku zaštitu Indijancima su namijenili socijalistički pakao.

Autori točno zamjećuju da "gdje god se nalaze ljudska bića, tu je i korupcija, bila zemlja kapitalistička ili socijalistička" (34). No ne uviđaju da su time obezvrijedili svoju postavku o tome da je postojanje kršćanskog morala unutrašnja brana takvim pojavama. Ako se pokvarenost pojavljuje i kod bezbožnih socijalističkih vlastodržaca i kod poduzetnika odgojenih u znaku slobode vjeroispovijesti, onda je

očito da postojanje kršćanskog morala nije razlika koja presudno djeluje na učestalost i razmjere te pojave.

Premda uopće ne spominju financijski slom 2008. godine, jasno je da su i ta kataklizmička zbivanja bila povod za pisanje ove knjige i za postavljanje pitanja: je li kapitalizam nemoralan? Odgovor koji autori nude nedvosmislen je: "Nijedan ekonomski sustav u povijesti nije kao kapitalizam došao tako blizu izdizanja potrebitih iz njihove patnje, podizanja siromašnih iz prašine" (28). Stoga su korupcijske afere – a oni navode nekoliko pojedinačnih primjera prijevara od kojih je svaka bila vrijedna više desetaka milijardi dolara – slučajevi koji pokazuju "kako loši moralni karakteri nagrizaju slobodna tržišta. Odgovor nije manje kapitalizma, nego bolji kapitalisti" (35). Autori, dakle, ostaju dosljedni svom shvaćanju da je moralnim odgojem u obitelji i crkvi potrebno apelirati na kapitaliste da budu bolji, a ne sustavnim mjerama državne i međunarodne politike smanjivati rizike izbijanja globalnih kriza koje su posljedica koruptivne strane ljudske prirode. Oni i ne pomišljaju da bi kombinacija kapitalizma i neke druge vrste institucionalno-političke društvene nadgradnje možda mogla biti manje moralno hazardna negoli je to aktualna kombinacija kapitalizma i republikansko-neokonzervativno-liberalne politike. Svaki otklon od svojevrsnog kršćanskog fundamentalizma, a osobito sve egalitarističke ideje, oni vide kao najavu ukidanja kapitalizma i time otvaranja perspektive bijede u kakvoj je velika većina čovječanstva živjela prije industrijske revolucije.

Mislim da se bez zadržke mogu prihvatiti ocjene i argumenti o superiornosti kapitalističke ekonomije, kao i nadahnuta

definicija jednakih mogućnosti koja podrazumijeva “podržavanje vladavine zakona, suprotstavljanje diskriminaciji, promicanje prvorazrednog obrazovanja i proširivanje pristupa kapitalu onima koji ga nemaju i kojima je to, zbog neopravdanih razloga, bilo uskraćeno” (56). Ali malo dublje promišljanje cjelovitog idejnog sklopa koji nude autori ove knjige navodi na zaključak da je mnogo toga što oni nekritički zagovaraju kao jedini mogući način razmišljanja u povijesti već dovelo do nekažnjenog izigravanja zakona i do očite diskriminacije te da bi se to i ubuduće moglo ponavljati.

Božo Kovačević

*Visoka škola međunarodnih odnosa
i diplomacije Dag Hammarskjöld, Zagreb*

Prikaz

Russell J. Dalton
i Christopher J. Anderson (ur.)
**Citizens, Context, and Choice:
How Context Shapes Citizens’
Electoral Choices**

Oxford University Press, New York, 2011,
320 str.

Urednička knjiga Russella J. Daltona, profesora političke znanosti na Kalifornijskom sveučilištu u Irvineu, i Christophera J. Andersona, ravnatelja Instituta za europske studije na Sveučilištu Cornell, još je jedno vrijedno izdanje nastalo u okviru projekta CSES-a (*Comparative Study of Electoral Systems*) čiji je nositelj Centar za političke

studije na Sveučilištu u Michiganu. Radi se o kolaborativnom programu višenacionalnog istraživanja izbora u više od pedeset zemalja. Program se temelji na zajedničkim upitnicima i modulima za prikupljanje podataka o izbornim rezultatima, izornoj izlaznosti, socioekonomskim karakteristikama biračkog tijela, kandidaturama, izbornim modelima i pravilima te sličnim podacima koji omogućavaju međudržavna komparativna istraživanja izbora na istim setovima informacija. Kolaborativna narav ovog istraživačkog programa olakšava dostupnost i preglednost podataka, ali i omogućuje naknadno uključivanje drugih istraživača koji su odlučili koristiti se CSES-ovom metodologijom u svojim nacionalnim istraživanjima. U hrvatskom slučaju, u rad prema toj metodologiji uključili su se profesori Fakulteta političkih znanosti Nenad Zakošek i Goran Čular.

U knjizi ukupno dvanaestero autora pokušava odgovoriti na jedno od najznačajnijih pitanja u proučavanju izbora i izbornog ponašanja – na koji način institucionalni okvir utječe na izbornu participaciju i biračke preferencije građana. Premda se velik broj istraživača bavio tim pitanjem, urednička knjiga Daltona i Andersona dosad je najbolje i najobuhvatnije djelo posvećeno toj temi. Knjiga je podijeljena na tri dijela. Prvi se bavi izbornom participacijom, drugi biračkim odlukama, a treći odnosom biračke odluke i političke predstavljenosti.

Uvodno poglavlje započinje tezom da birači koji imaju iste socioekonomske karakteristike pokazuju različite obrasce izbornog ponašanja zbog različitog institucionalnog okvira koji formira njihove biračke preferencije i utječe na vjerojatnost izlaska na izbore. Odnos formalnih institucija i biračkog ponašanja promatra